

Nationalbiblioteket ved korsvejen

Den digitale indholdsrevolution og dens konsekvenser i fremtiden¹

af Erland Kolding Nielsen, Direktør,
national- og universitetsbibliotekar, Det Kongelige Bibliotek

A lverdens forskningsbiblioteker møder i disse år nye udfordringer i fortsættelse af den rent ud sagt fantastiske udvikling, der er sket i den seneste menneskealder som følge af den elektroniske – eller digitale² – udvikling, hvor det ikke er helt forkert at hævde, at der i de seneste 30 år er sket mere i bibliotekssektoren end i de forgangne små tusind år, siden de første klosterbiblioteker i Europa blev grundlagt.

Mindst seks omfattende digitale revolutioner er gennemført på mindre end 20 år i de fleste biblioteker: en adgangs-, en udlånsstyrings-, en indholds-, en netværks-, en retrodigitaliserings- og en søgesystemisk revolution, alle betinget og faciliteret af internettets tilgængeliggørelse i 1991 og webbens opfindelse få år senere.³ Man kan sige, at disse revolutionære udviklinger har været fælles for de forskellige typer af forskningsbiblioteker, hvad enten de er special-, universitets- eller nationalbiblioteker. Men derudover har nationalbibliotekerne haft og vil i stigende grad have deres egne, særlige udfordringer, betinget af det fundamentale skifte, der er sket eller ved at ske for alle de materialetyper, som de – traditionelle

– europæiske nationalbiblioteker har haft til opgave at indsamle, bevare og formidle siden deres grundlæggelse altovervejende som fyrste- eller universitetsbiblioteker i det 16. eller 17. århundrede.

En ny forskel, der igennem de seneste års udvikling har tegnet sig klart imellem universitets- og nationalbiblioteker, er betinget af udviklingen i de digitale, herunder de digitalt fødte materialer, der skabes i den digitaliserede verden og gennem bibliotekerne stilles til rådighed for offentligheden. Mens udviklingen i redskaber og søgesystemer er fælles for alle – også selvom de i stigende grad i modsætning til den tidligere ”analoge” verden udvikles uden for sektoren – skal nationalbibliotekerne selv i den digitale verden skabe og indsamle digitalt indhold, som ikke i samme grad som i den tidligere fysiske verden dubleres i universitetsbibliotekerne, idet den kommercielle sektor i altovervejende grad producerer det for universitetsbibliotekerne studiemænd ikke altid forskningsrelevante indhold. Mange universitetsbiblioteker varetog i den fysiske verden gennem indsamling af især manuskripter og personarkiver aspekter af nationalbibliotekernes og arkivernes opgave, der næppe vil blive overført til den digitale verden, måske med nogle undtagelser i den angelsaksiske verden. Universitetsbibliotekernes accession bliver i fremtiden altovervejende strømlinet til at omfatte, hvad der kan købes eller på anden måde gives digital adgang til, mens egenproduktion og -arkivering

og magasinerne forsvinder helt eller reduceres betydeligt i forhold til den tidligere fysiske situation. Og mens universitetsbibliotekerne mere og mere retter sigte og opmærksomhed ”indadtil” imod deres moderinstitutioner og i den forbindelse påtager sig nye opgaver og roller i universitetsorganisationen og -miljøet bl.a. i forbindelse med nye digitale tjenester, udvikler nationalbibliotekerne sig mere og mere som ”service providers” for nationen både nationalt og internationalt.

Nationalbibliotekerne står nu i indeværende årti overalt i verden ved en korsvej. Denne udvikling giver ledelsesudfordringer af en anden art, end hvad der var tilfældet for bare få årtier siden. Udviklingen sker forrygende hurtigt i disse år, ikke mindst betinget af den digitale udvikling nationalt som internationalt. Det kræver nye strategier, omprioriteringer og fokusområder, hvilket dog ikke nødvendigvis medfører afgørende ændringer i bibliotekernes mission eller opgaver på det konceptuelle plan.

Det afspejler sig i opgavebeskrivelser, nationalbibliotekerne har enten i lovgivning, i bevillings- eller i anden sammenhæng. Opgaven for Det Kongelige Bibliotek i Danmark er nu i den seneste officielle såkaldte ”rammeaftale” imellem biblioteket og dets ressortministerium, Kulturministeriet formuleret således: ”Som nationalbibliotek⁴ forvalter institutionen den nationale kulturarv af både dansk og udenlandsk oprindelse i form af udgivne værker (bøger, tidsskrifter, småtryk, aviser og computerspil), håndskrifter, arkivalier, kort, billeder, fotografier og musikaler

i analog eller digital form, herunder den danske del af internettet i *Netarkivet*, og dokumenterer dagliglivets immaterielle kultur...” Her nævnes nu – og det er sket i de såkaldte anmærkninger til finansloven⁵ igennem de senere år – den digitale kulturarv, der groft sagt falder i 3 hovedkategorier: (1) *retrodigitaliseret analogt materiale*, (2) *digitalt publiceret materiale på de nationale domæner på internettet* og (3) *digitalt produceret (”født”) materiale* af samme kategorier – og enkelte nye – som i den tidligere fysiske verden, men i et omfang og med en variation i såvel produktionsformer og formater som ingensinde tidligere med deraf enorme indsamlings-, formidlings- og bevaringsproblemer.

Nationalbibliotekerne har sammen med nationalarkiverne i varierende omfang været blandt de første og største aktører i den i 1990’erne påbegyndte *retrodigitalisering* af deres samlinger, men risikerer i stigende grad af mangel på bevillinger til denne omfattende opgave at blive overhalet af internetgiganten *Google* og store multinationale forlag som *ProQuest*, hvis ikke man netop ændrer strategi fra at bero på institutionel selvforsyning og -produktion til international arbejdsdeling gennem grænseoverskridende samarbejdsaftaler om samproduktion.

Nationalbibliotekerne var også blandt de første efter den private amerikanske institution *Internet Archive* – med Kungliga Biblioteket i Stockholm som pioner allerede før 2000 – til at tage indsamlings-, bevarings- og tilgængeliggørelsesopgaverne for det *på internettet digitalt fødte* materiale op,⁶ og



Via Det Kongelige Biblioteks hjemmesider er der adgang til mange digitale ressourcer. Blandt andet Illustreret Tidende – her med Charles Dickens på forsiden, fra 5. januar 1862.

i erkendelsen af, at løsninger på og udvikling af denne enorme opgave kun kan ske igennem omfattende international samarbejde, dannedes *The International Internet Preservation Consortium*⁷ i 2003, som alle de nordiske nationalbiblioteker var medgrundlæggere af og aktive deltagere i fra begyndelsen, og *Open Planets Foundation*,⁸ der fra 2011 afløser det store, nu afsluttede EU-projekt PLANETS (Preservation and Long-term Access through networked Services), der ligeledes har omfattet alle nordiske biblioteker med nationale opgaver samt efterhånden 21 nationalbiblioteker, nationalarkiver, universitetsbiblioteker og tekniske institutter over hele verden.

Derimod er der ikke mange nationalbiblioteker – om nogen – der systematisk er gået i gang med at indsamle, bevare og i tidens fylde tilgængeliggøre den tredje kategori af digitalt materiale, nemlig det digitalt produceret – og dermed ”fødte” - materiale af samme kategorier – og enkelte nye - som i stigende omfang har afløst eller er ved at afløse og erstatte de tilsvarende paralleller i den fysiske verden, og som kun kan erhverves gennem udvidelse af pligtafleveringen, kollektive ophavsretsaftaler eller individuelle afløsningsaftaler. Hver kategori rummer sine særegne problemer, som langt overstiger dem, der har skullet håndteres i den fysiske verden. Jeg anser de problemer, der møder nationalbibliotekerne inden for dette område, for den største udfordring i indeværende årti, og den vil have omfattende og afgørende virkning på nationalbibliotekernes finansiering, prioriteringer, organisation og image.

Jeg skal i det følgende belyse dette, idet det som meget andet i denne verden må betragtes som et foreløbigt kig ind i den nye – fagre (?) – verden, der tegner sig. Her, som på de to foregående digitale hovedområder, vil udviklingen formentlig kun kunne beherskes, hvis det sker gennem international arbejdsdeling og overnationalt samarbejde. Men endnu har ingen taget initiativer.

Det Kongelige Bibliotek frem imod år 2015

Det Kongelige Bibliotek har ved årsskiftet 2010-2011 indgået en ny såkaldt rammeaftale med



De politiske partiers programmer findes via www.kb.dk

Kulturministeriet for perioden 2011-2014.⁹ Som grundlag for aftalen er der udarbejdet en ny strategi for en mellem-lang periode,¹⁰ der udgør bindeledet mellem institutionens mission og vision og målene i rammeaftalen. Dette dokument er interessant for en bredere offentlighed, herunder vore mange samarbejdspartnere, også i nordisk og international sammenhæng.

Under den nye rammeaftale fortsætter Det Kongelige Bibliotek naturligvis sine århundredgamle funktioner som Danmarks Nationalbibliotek (siden 1648) og Københavns Universitetsbibliotek (siden 1482) og skal fortsat virke for uddannelse, forskning og oplysning i nutid og fremtid. Der sker således ikke principielle ændringer i de hovedopgaver, biblioteket skal løse. Men opgaveløsningen undergår væsentlige

forandringer, ikke mindst på grund af den digitale udvikling, det væsentligt tættere samarbejde med Københavns Universitet, der er udviklet i de senere år, og sidst, men ikke mindst som følge af ændringer i arbejdsfordelingen i den offentlige sektor og stigende samarbejde på tværs nationalt og internationalt. Dette indebærer, at *fokus* i de kommende år flyttes i forhold til tidligere, og udviklingen går ubetinget i digital retning, selvom Det Kongelige Bibliotek også i vor levetid fremover vil fremtræde og syne af meget rent fysisk.

Der er i tidens løb givet mange definitioner af ”det digitale bibliotek”, ofte ret snævre eller upræcise. Ved *det digitale bibliotek* i Det Kongelige Biblioteks forstand forstås et bibliotek, der overordnet, principielt og i alle afgørende henseender *styres, forvaltes og administreres* digitalt, hvor *indgangene* eller *adgangene* er digitale, hvor *informationerne* og den personafhængige *formidling* om biblioteket, dets opgaver, indhold og funktioner i tilstrækkeligt og/eller udtømmende forstand er digitale, hvor *kommunikationskanalerne* til brugere, myndigheder og hinanden er digitale og i juridisk forstand som sådanne forpligtende og bindende, og endelig at væsentlige dele af *indholdet* kan findes digitalt.

Flertallet af de forandringer, som biblioteket satser på at gennemføre frem imod 2020, udspringer af den digitale udvikling og skal understøttes af digitale løsninger, bl.a. for at biblioteket kan udvikle sine nationale funktioner og sin brugerorienterede opgavevaretagelse. Det er her bibliotekets ambition at mø-

de brugere og samarbejdspartnerne digitalt, der hvor de befinder sig.

Udviklingen har været stærkest på universitetsbiblioteksområdet i det forgange årti, men i de kommende år vil man se en helt ny udvikling på nationalbibliotekssiden. Den store udfordring er, at alle kategorier af fysiske materialer nu er eller vil blive afløst af digitale paralleller.

Det Kongelige Bibliotek vil i de kommende år som centrale elementer i strategien for 2011-2014 udvikle en *digital infrastruktur*, der bl.a. omfatter *nationale systemer* til indsamling, bevaring og formidling, d.v.s. forvaltning af digitalt født eller skabt (retrodigitaliseret) materiale for de 4 digitale hovedkategorier, der er parallelle til fysiske (1) bøger og tidsskrifter, (2) noder, (3) privatarkiver og (4) billeder, først og fremmest fotografier.

Digital pligtaflevering af bøger og tidsskrifter

Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket modtager i 2011 stadig nationallitteraturen og andre materialeformer i *fysiske* udgaver. Men både fag- og skønlitteraturen har ændret produktions- og distributionsform i takt med, at de digitale muligheder øges. Distributionsformen afspejler sig nu også i brugssituationen, hvor fysisk brug i accelererende omfang afløses af digital.

Inden for den traditionelle bog- og litteraturverden er der store ændringer på vej. Produktionsmetoden har længe været digital, selvom produktet stadig overvejende fremtræder og

sælges i analog, fysisk form. Den digitale produktionsform udnyttes imidlertid endnu ikke nævneværdigt hverken i salgs-, pligtafleverings- eller bevaringssammenhænge. Nationalbiblioteket sigter imod en snarlig overgang i samarbejde med forlagsverdenen og andre udgivere til en situation, hvor den digitale udgave af et trykt værk er grundlaget for et samlet nationalt system, der omfatter alle aspekter af produktion, markedsføring, salg, pligtaflevering og bevaring efter vedtagne standarder – og ikke parallelsystemer – for de forskellige dele af produktions-, markedsførings-, salgs- og bevaringssystemerne.

Det Kongelige Bibliotek har tidligere (2006) stillet forslag om et sådant, sammenhængende nationalt system, men tiden var dengang ikke moden. Det er den nu eller i løbet af kort tid. Det Kongelige Biblioteks vision tager udgangspunkt i en produktions-, flersidet brugs- og samlet national bevaringssituation og skal give mulighed for gennem partnerskab at støtte hinandens opgaver og forretning. Fordelen for Det Kongelige Bibliotek ved at modtage nationallitteraturen i digital form i fremtiden ligger i både betydelige rationaliseringer i forhold til håndtering af fysiske materialer, en optimering af langtidsbevaringen, og således at man spares for dyre fremtidige digitaliseringsomkostninger, da materialet allerede foreligger i digital form.

Fordelen for forlagene og udgiverne vil være, at der etableres en sikker opbevarings- og arkivfunktion, hvor der sker en løbende monitorering af formater,



F. Kublan: Op. 121. La Clochette. Rondeau brillant pour le Piano-Forte sur un Motif favori d'un Concerto de Paganini, 1832. Findes via www.kb.dk

og hvor indholdet løbende vil blive migreret til nye lagermedier og til nye formater i tilfælde af ændrede politikker. Dette vil bl.a. sikre, at værkerne nemmere kan gøres til genstand for senere relancering, hvis dette ønskes.

Konceptet går ud på, at Det Kongelige Bibliotek skal modtage en kopi af – ideelt set – den xml-opmærkede fil, før den sendes til publicering digitalt eller fysisk. Det Kongelige Bibliotek vil garantere bevaringen af denne fil, og at den kun gøres til genstand for brug i henhold til lov eller aftale og i henhold til gældende ophavsret. Til gengæld får forlagene sikker adgang til deres afleverede filer, således at disse kan hentes og efterfølgende gøres til genstand for relanceringer.

Denne nationale infrastruktur for bogsektoren skal være operationsklar i 2014.

National digital infrastruktur for noder

Tilsvarende har Det Kongelige Bibliotek en vision om at etablere en samlet dansk digital

platform for indsamling, produktion, arkivering, bevaring, formidling og salg af digitale noder via internettet, altså et samlet system for alle andelshavere i musikverdenen.

I 2007 rettede den danske ophavsrettighedshaverorganisation *CopyDan Tekst & Nodes* musikgruppe henvendelse til Det Kongelige Bibliotek om samarbejde om digitalisering af skrevne musikværker. Formålet var at sikre en bedre bevaringsindsats for og distribution af danske noder til gavn for brugere, rettighedshavere og bevaringen af kulturarven. De digitale noder skal stilles til rådighed for brugerne, således at interesserede f.eks. kan købe kopier til eget brug eller få adgang via en form for abonnementsordning. Betalingen skal anvendes til driftsudgifter i forbindelse med infrastrukturen og fordeles til rettighedshaverne. Det er således intentionen, at det endelige projekt skal være selvfinansierende, bortset fra omkostningerne til retrodigitalisering og langtidbevaring, som næppe kan bæres af markedet.

CopyDan Tekst & Node vil foretage klarering af rettigheder, således at der også kan stilles nyere udgivelser til rådighed, og vil forestå fordelingen af betalingen til rettighedshaverne. Musikforlag, professionelle og organiserede ophavsfolk skal selv kunne lægge egne værker ind, og Det Kongelige Bibliotek skal endelig lægge retrodigitaliserede noder ind i basen – herunder ophavsretligt beskyttet materiale.

I projektets første fase har en arbejdsgruppe med repræsentanter for komponister og tekstforfatters orga-

nisationer og Det Kongelige Bibliotek i 2009-2010 udarbejdet en omfattende analyse af mulighederne for at etablere den foreslåede infrastruktur. Anden fase bestod i at tilvejebringe finansiering til etablering og testning af infrastrukturen, hvilket skete i 2011.

Det etableres en samlet katalog over værker, som stilles til rådighed for søgning, formidling og digital levering i fuldtekst til musikere og andre brugere. De tekniske formater skal muliggøre distribution til mobiltelefoner, tablet-PC'er og, den dag den fremkommer, direkte til den digitale nodepult.

Projektets parter er fælles om at ønske noder og skriftlig musikkultur bevaret som en del af det samlede kulturbillede. Dette kræver, at både produktionsprocessen og formidlingen digitaliseres. Situationen er allerede sådan, at der end ikke i landets hovedstad København længere findes en nodebutik, hvor man kan købe fysiske noder. Det Kongelige Bibliotek har i generationer udarbejdet nationalbibliografien og de centrale kataloger på nodeområdet,¹¹ ligger inde med både kataloger over alle udgivelser og med den nationale nodesamling, herunder forlagsarkiver, ligesom biblioteket har bevaringsforpligtelsen. *Phonofile*-projektet for den indspillede musik ved Statsbiblioteket (nu *Basepoint Media*) har vist mulighederne i en løsning i samarbejde mellem nationalbibliotek og de kommercielle distributører. En samlet, digital nodebase vil være af central relevans for alle parter i musikkens kredsløb, det være sig i biblioteker, uddannelsesinstitutioner som

musikskoler, konservatorier og universiteter, forlag, orkestre, udøvende kunstnere eller individuelle, private brugere.

Digitale kulturelle og videnskabelige privatarkiver

Det tredje store område, hvor der er voldsomt behov for at udvikle nationale – eller internationale – systemer til indsamling, bevaring og formidling, er privatarkivområdet, der omfatter digitale arkiver fra kulturpersoner som forfattere, kunstnere, administratorer og videnskabsfolk og tilsvarende kulturinstitutioner. Den slags arkiver rummer materiale af meget blandet karakter og rummer udfordringer, der formentlig er større end på bog-, tidsskrift- og nodeområderne.

Der vil i sådanne arkiver både optræde tekster af forskellige typer, fra forskellige tekstbehandlingsprogrammer, korrespondance fra forskellige email-programmer, og billeder i diverse billedformater, m.v., alt sammen hentet fra eller i forskellig professionelt eller privat kontekst.

Scenarierne omkring personarkiver er forskellige afhængig af, om arkivskaberen er *dead* eller *levende* på det tidspunkt, hvor arkivet indgår i en håndskriftafdeling. I det førstnævnte tilfælde er de problemstillinger, man står med, af såvel praktisk som etisk art: Hvordan indlemmer man det efterladte arkivmateriale i praksis, så den oprindelige autenticitet bevares? Hvordan orienterer og sorterer man som samlingsansvarlig det afleverede materiale,

hvis arkivskaberen ikke selv har gjort det, og hvad vælger man at lade indgå i samlingen? Hvilke dataformater kan man håndtere, og hvilke vil man normalisere til et andet? Hvordan stiller man materialet til rådighed for nutidige og fremtidige brugere?

Hvis arkivskaberen er *levende*, står man som udgangspunkt langt bedre, idet vedkommende kan bidrage til ordning, beskrivelse og sortering af arkivet. Dette vil til gengæld betyde, at der skal etableres simple og lette afleveringsmekanismer, som virker for de mest udbredte platforme (såvel Windows som Mac) og dataformater. Der skal endvidere indgås nye typer afleveringsaftaler, hvor rettigheder under og efter arkivets etablering aftales. Og der skal kunne gives løbende adgang til arkivet for arkivskaberen, så denne selv kan gennemføre ordning og f.eks. selv benytte det afleverede som et aktivt arkiv.

Efter flere års forberedelser har Det Kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling i 2011 fået bevilget ressourcer til at udvikle et system til selvarkivering af emails (med attachments) via internettet. Systemet skal emulere de traditionelle arkivfunktioner forbundet med privatarkiver, uafhængigt af arkivskabernes it-plattform og egne mailsystemer. Det skal være intuitivt at anvende for enhver, der har erfaringer med brug af email, d.v.s. praktisk talt alle brugere, der kan tænkes at opbygge et privatarkiv af interesse for nationalbiblioteket. Endelig skal systemet spare biblioteket for enhver form for direkte indblanding under arkivskaberens opbygning og aflevering af sit mail-



12. maj 1944 styrtede en tysk flyvemaskine i Sortedamsøen i Københavns. Fot. Jesper Gottschalch. Findes i gruppen "Danmark 1940-45" i Det Kongelige Biblioteks billedbase.

arkiv. Siden 2009 har en række universitetsforskere haft tilbud om at anvende en prototype af systemet, og deres erfaringer har udgjort et yderst værdifuldt bidrag til projektets udvikling. En særlig del af projektet vil bestå i at sikre, at så meget som muligt af de enkelte mails oprindelige mail-kontekst, internet-links m.v. bevares, hvilket knytter det tæt sammen med udviklingen af det danske nationale webarkiv, *Netarkivet.dk*.

Ligesom selvfotoografering er godt på vej til at erstatte en stor del af den bestilte fotokopiering på Det Kongelige Biblioteks læsesale, er det projektets formål på langt sigt at gøre det attraktivt for arkivskabere at opbygge (selektere, gemme og ordne) arkiver med deres mailkorrespondancer i levende live. Det er imidlertid klart, at nationalbiblioteket ikke vil kunne nøjes med at tilbyde ét enkelt workflow, hvorigennem al arkivering af emails skal finde sted. Det er derfor glædeligt, at Statens Arkiver på baggrund af denne institutions forskellige baggrund og arbejdsrutiner

også er i gang med at udvikle et public domain-værktøj, SABA, der vil tillade en arkivar på en let måde at høste, gemme, omorganisere og aflevere en hel eller dele af en mailboks fra f.eks. en indleveret harddisk eller fra en kørende pc videre til en bevarings- og formidlingstjeneste. Udviklingen på det digitale privatarkivområde skal i det hele taget ske i tæt samspil med nationalarkivet. Hverken arkiv eller bibliotek kan nemlig, som arkivvæsenet kan gøre det for den offentlige sektors arkivdannelse, uden videre foreskrive afleveringsform og – formater for privatarkiver.

Den nationale, digitale billedbase for kultursektoren

Nogle nationalbiblioteker, men langt fra alle,¹² har i løbet af det 20. århundrede etableret særlige billedsamlinger med den opgave aktivt at indsamle og bevare selvstændige billedformer, d.v.s. altovervejende fotografier.¹³ Det Kongelige Bibliotek oprettede en særlig Kort- og Billedafdeling i 1902, og den rummer i dag ca. 18 mio. fotos, heraf 5 mio. luftfotos, hvilket formentlig udgør over halvdelen af alle fotosamlinger i offentligt regi.

I dag er disse billedsamlinger i krise, ikke mindst konceptuelt, som følge af den digitale udvikling.

Digitalt fødte billeder opstår i et omfang, der har betydning for nationalbibliotekerne i slutningen af 1990'erne og tager rigtig fart efter årtusindskiftet. Den digitale teknologi medfører fundamentale, strukturelle forandringer i billedskabningen og offentlige som private institutioners og enkeltpersoners

billedskabende muligheder og adfærd. Først og fremmest stiger mængden, d.v.s. antallet af billeder optaget i samme situation og med samme type motiv som med ikke-digital teknologi, eksplosivt, undertiden eksponentielt, d.v.s. at hvor man tidligere optog et enkelt eller nogle få billeder, optages og bevares nu et enormt antal af samme motiv optaget på næsten samme tid.

Den digitale skanningsteknologis udvikling især efter årtusindskiftet, ikke mindst faldet i omkostninger i forbindelse med *skanning* af fysiske billeder, medfører endvidere, at private ophavsmænd og/eller ejere af fysiske billedsamlinger, selv kan *retrodigitalisere* egne fysiske optagelser – og kombinere dem med egne digitalt optagne billeder.

Skal disse digitalt skabte billeder indsamles og bevares ligesom de fysiske i det forrige århundrede? Hvis ja, står den nationale billedsamling over for et både principielt og konkret uhyre omfattende problem med hensyn til udvælgelse og erhvervelse, ikke mindst p.g.a. lagrings- og bevaringsomkostningerne for billeder i høj, f.eks. reproducerbar opløsning.

Problemstillingen sættes i perspektiv af, at der gennem internethøstningen af de nationale webdo-mæner indsamles uhyre mængder af billeder, der knytter sig til hjemmesider og deres indhold. Skal man derfor i fremtiden lade sig nøje med dette med den virkning, at de hidtidige billedsamlinger reduceres til at være afdelinger for fysiske billedformer og retrodigitaliserede repræsentationer af sådanne?

Det Kongelige Bibliotek opstillede



Propalladia, trykt i Napoli i 1517, er førstendgaven af den spanske digter Bartolomé de Torres Naharros værker. Findes via [Digitale faksimiler af sjældne, trykte bøger i Det Kongelige Bibliotek](#).

allerede i første halvdel af 1990-erne en vision for opbygningen af en national billedbase over bevaringsværdige digitalt fødte eller skabte fotografier og fotosamlinger. Tiden var dengang ikke moden, alle ville selv, og resultatet er blevet derefter med mange uforenelige og inkompatible initiativer, tab af materiale, et uoverskueligt samlingslandskab og vanskelige adgangsforhold.

Nu synes situationen at være moden for en fælles national løsning, thi Nationalbiblioteket har fået flere henvendelser om at forestå en sådan, bl.a. fra folkebiblioteksområdet, der rummer lokalarkiver og -samlinger.

Det har ført til, at der er udviklet en ny accessionspolitik for digitale fotografier, og at det første nationale infrastrukturprojekt *Danmark fra Luften* – for Google er påbegyndt og med øen Fyn som pilotafgrænsning vil omfatte digitalisering af omkring 200.000 luftfotos i årene 2011-2013.

Afslutning

Idet foregående er der skitseret en række strategiske og operationelle udfordringer, der møder ikke bare Det Kongelige Bibliotek, men alverdens nationalbiblioteker i de kommende år, efterhånden som de konkrete virkninger af den digitale revolutions næste trin – de digitalt fødte materialekategorier – afløser de gennem århundreder kendte fysiske forgængere. Mens de fysiske materialers spredning over formater og papirtyper i opbevaringssammenhæng var et praktisk-organisatorisk problem og langtidbevaring et plads- eller i sidste instans et substitutionsproblem gennem fotografisk, i de seneste år tillige digital kopiering, rummer modtagelse af digitalt fødte materialer nye og ofte langt vanskeligere modtagelses-, formidlings- og bevaringsproblemer end de fysiske. Den udvikling, der igennem de sidste 15 år er sket på universitetsbiblioteksområdet, dog i relativt standardiseret form for f.eks. digitale tidsskriftartikler, er nu kommet til nationalbiblioteksområdet. På en række punkter ligner udfordringerne her mere arkivsektorens problemer i den digitale verden, men på afgørende punkter alligevel er der forskelle. Vil vi bevare den digitalt fødte del af kulturarven og vidensproduktio-

nen på disse områder i fremtiden, må problemerne løses, og tiden er knap, hvis vi skal undgå data- og kulturarvstab i de kommende årtier, således som det faktisk er sket på webben i 1990'erne.

Udfordringerne kræver betydelige investeringer i digital infrastruktur, digitale magasiner – som mange stadig tror er gratis – og digital ekspertise, samtidig med, at opgaverne ikke i ret mange henseender er mindsket for biblioteket som fysisk bibliotek. Der er stadig fysisk accession, fysisk adgang til fysiske samlinger, og fysisk betjening at skulle varetage. Fortiden, ikke mindst det 20. århundrede blev skabt fysisk, og indsamlingen er på væsentlige områder slet ikke afsluttet for dette og tidligere århundreder. Derfor må Det Kongelige Bibliotek som nationalbibliotek en rum tid fremover stadig varetage fysiske opgaver sideløbende med, at der opbygges parallelfunktioner for de digitale.

Skulle nogen mene, at løsningen bestod i at *retrodigitalisere* de fysiske samlinger – over 32 millioner objekter af vidt forskelligt indhold, form og størrelse – har de for så vidt ret! Det er alene et økonomisk spørgsmål, d.v.s. et spørgsmål om tilstrækkelige investeringer og prioriteringer. Det Kongelige Bibliotek har imidlertid langt fra tilstrækkelige midler i eget regi til at retrodigitalisere bare en brøkdel af sine samlinger som substitution for fysisk adgang og betjening. Selvom Det Kongelige Bibliotek er en af landets største kulturinstitutioner, er størrelsen af dets bevillinger ikke ligefrem proportional med *samlingernes* størrelse sammenlignet med mange

mindre institutioner. På dette område er størrelsen af dets samlinger på en måde en svøbe! Biblioteket har allerede foretaget betydelige og voksende omprioriteringer igennem de sidste 15 år, samtidig med, at man næsten konstant har været udsat for besparelser under dække af begreber som rationaliseringer og effektiviseringer, og disse vil fortsætte i indeværende årti p.g.a. de digitalt fødte materialer opdukken og vækst. Denne udvikling, der hidtil kun i yderst begrænset omfang har medført øgede bevillinger, vil nødvendigvis gøre en indskrænkning – og for nogle brugerkategorier klare forringelser – af det fysiske bibliotek, både m.h.t. ekspertise og serviceniveau, men de ressourcer, der under alle omstændigheder er til rådighed, er på ingen måde tilstrækkelige, hvis en massiv retrodigitalisering skulle foretages inden for en kortere årrække. Derfor vil Nationalbiblioteket alene af denne grund i årtier fremover forblive et såkaldt hybridt bibliotek, en blanding af fysiske og digitale samlinger, tjenester og fremtrædelsesformer.

Bilag

Kommissorium af 24. august 2011 for arbejdsgruppen om nyorganisering af Nationalbiblioteket

Nationalbibliotekets samlinger er opbygget gennem århundreder og rummer store samlinger af enestående national betydning, der er en væsentlig del af Danmarks kulturarv. Med indgangen i it-alderen står Nationalbiblioteket over



Cod. Heb. 37, Maimonides' (Moshe ben Maimon, ca. 1135-1204) filosofiske værk Moreh Nevukhim (Vejleder for rådvilde) er det mest berømte af de ca. 300 hebraiske håndskrifter i bibliotekets samlinger. Det er skrevet 1147-48 i Spanien. Via E-ressourcer. Håndskrifter i Judaistisk Samling.

for store udfordringer, idet nutidens og fremtidens borgere skal gives den bedst mulige adgang til samlingerne på nutidens vilkår med henblik på forskning, studier og oplevelser, hvad enten det drejer sig om fysiske (analoge) eller digitale samlinger. Det er en stor udfordring at løse disse opgaver under faldende økonomiske rammer samtidig med, at den digitale udfordring stiller nye dagsordner.

Nationalbibliotekets afdelinger er – på nær nogle få – skabt for generationer siden med henblik på at løse opgaverne i en fysisk verden ud fra en materialetypologisk eller biblioteksfunktionel synsvinkel. De samme typer af opgaver løses parallelt i

de forskellige afdelinger med et samlingsbaseret udgangspunkt, nogle tilmed som parallelopgaver i andre statsligt finansierede institutioner. Det gælder de biblioteksfaglige opgaver inden for indsamling, registrering, bevaring og formidling, og det samme gør sig gældende i Nationalbibliotekets interne forvaltning, hvor journalisering, økonomistyring, personaleansvar løses parallelt i alle afdelingerne. En reorganisering i lyset af den finansielle situation og it-udfordringen er en nødvendighed.

Arbejdsgruppen har til opgave at udarbejde et eller flere forslag til en nyorganisering af Nationalbiblioteket.

Gruppens forslag skal tage udgangspunkt i visionen om det digitale bibliotek og følgende prioriteringer i rammeaftalen for 2011-2014:

1. opbygge nationale digitale systemer inden for områderne tekst, noder, billeder (fotografier), og arkivalier til pligtafløsning, anden erhvervelse, produktion, markedsføring, salg og bevaring – baseret på såvel digitalt fødte som retrodigitaliserede værker;
2. understøtte forskningens infrastruktur med forskningsrelevant materiale ved at arbejde for finansiering af forskningsinfrastrukturer – baseret på retrodigitaliserede værker i form af *Danmarks Brev* (Den Nationale Brevbase), *Den Nationale Historiske Kildebase* og *Den Nationale Referencebase* og deltage i udviklingen af andre relevante forskningsinfrastrukturer;
3. medvirke i europæisk og internationalt samarbejde mellem nationalbibliotekerne og andre kulturinstitutioner især gennem *Europeana*, *The European Library*, *EU-projekter*, *Open Planets Foundation*

og *International Internet Preservation Consortium* (IIPC)

Udarbejdelsen af forslagene skal bygge på:

- en kortlægning af områdets fremadrettede opgaver i lyset af it-udfordringerne;
- en gennemgang af, hvordan udvalgte europæiske biblioteker med tilsvarende udfordringer på det seneste har eller planlægger at reorganisere sig;
- en interessentanalyse af interne og – eventuelt også - eksterne partnere.

Følgende hensyn skal være styrende for de forslag, som gruppen udarbejder:

- den gældende lov om pligtaflevering skal inden for en kort årrække udvikles således, at digital pligtaflevering erstatter aflevering af fysiske udgivelser;
- de digitale opgaver og servicetilbud i nationalbiblioteket skal udbygges og videreudvikles og derigennem skabe et nyt image;
- opgaver vedrørende indsamling, registrering, bevaring og formidling af digitalt fødte materialer skal være styrende for den biblioteksfaglige forvaltning;
- opgaver vedrørende de fysiske dele af nationalbiblioteket skal effektiviseres gennem digitale løsninger;
- der skal opbygges et projektberedskab, således at biblioteket med kort varsel kan indgå i massedigitaliseringsprojekter;
- der skal være en sikker, langsigtet bevaring af både fysiske og digitale samlinger;
- centrale dele af bibliotekets virke skal være forskningsbaseret med udgangspunkt i forretningskritisk forskning;
- kulturformidlingen skal videreføres

i effektiviseret form og således at den også understøtter bibliotekets opgaver og funktioner samt indfrier bibliotekets public-service forpligtelse;

- synergien mellem nationalbiblioteket og bibliotekets øvrige områder skal styrkes med omkostningseffektive fælles løsninger; herunder bl.a. ved behandling af trykte materialer
- nationalbibliotekets ledelsesadministrative opgaver (f.eks. økonomi, personale, journalisering og rejseadministration) skal organiseres bæredygtigt.

Reorganiseringen har til formål at tilpasse Nationalbiblioteket til den digitale fremtid i det 21. århundrede og skabe en stærkere og mere effektiv organisation. Organisationsforandringen skal bryde med den analoge verdens organisationsformer og skabe en organisation med fokus på it-udfordringerne, medføre rationaliseringer og skabe en mere effektiv organisation.

Der skal ske en afgørende forskydning mod det totale digitale bibliotek. Her vil de fysiske aspekter fortsat spille en afgørende – og i nogle henseender en dominerende – rolle, men *vægtforskydningen* imellem de fysiske elementer og komponenter og de digitale skal markant forskydes og organiseres på en ny måde. Det afgørende er ikke, at alt skal være eller fremtræde digitalt – biblioteket får aldrig digitaliseret alt i sine fysiske samlinger – men, at den digitale tilgang er den primære, den dominerende, overvejende eller eneste tilgang.

Opdragsgiver for arbejdet med et forslag til ny organisation er direktør Erlend Kolding Nielsen. Arbejdet organiseres med en arbejdsgruppe bestående af de nuværende afdelingsledere inklusive

forskningschef John T. Lauridsen og med Birgit Henriksen som formand. Desuden etableres en styregruppe bestående af Steen Bille Larsen, Birgit Henriksen og Erland Kolding Nielsen (formand).

Første milepæl for arbejdet er et tretimers seminar med deltagelse af direktøren og Nationalbibliotekets ledelsesgruppe 5. september 2011.

Der skal i forløbet inddrages erfaringer fra relevante udenlandske biblioteker.

Noter

- 1 Denne artikel er en let revideret udgave af en afhandling med samme titel, publiceret i festskriftet *Ledarskap och lidelse*. En vänbok till Gunnar Sahlin. Red. af Magdalena Gram och Catharina Melldahl. Stockholm, Nov. 2011, ss. 62-74. Jeg skal takke for kommentarer m.v. af overarkivar Ivan Boserup, førstebibliotekar Anne Ørbæk Jensen, tidl. overbibliotekar Karl Krarup og tidl. nationalbibliotekar Esko Häkli. Artiklen er endvidere baggrundsoplæg til et omfattende nyorganiseringsarbejde, der blev sat i gang d. 1. september 2011 for Det Kongelige Bibliotek Nationalbiblioteksområde, hvortil kommissoriet gengives som bilag, og som går forud for opslag af stillingen som nationalbibliotekar (sous-chef) for området i marts 2012.
- 2 Begrebet "digital" har i forrige årti i stigende grad afløst "elektronisk", efterhånden som bibliotekernes indhold er blevet digitalt enten gennem født digital produktion eller gennem retrodigitalisering. Det bruges i denne sammenhæng som overbegrebet.
- 3 Om disse, se Erland Kolding Nielsen & Niels Mark: "En revolutions historie i overblik", i: *Kommunikation erstatter transport*. Den digitale revolution i danske forskningsbiblioteker 1980-2005. Festskrift til Karl Krarup. Red.: Erland Kolding Nielsen, Niels Christian Nielsen, Steen Bille Larsen. Det Kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket. 2005, ss. 45-63.

Der planlægges derfor et eller flere møder i seminarform med deltagelse fra nationalbibliotekerne i Norge, Sverige, England, Østrig og Holland samt Statsbibliotekerne i Berlin eller München. På baggrund heraf besluttes, hvilket (eller hvilke) biblioteker, der evt. skal besøges.

Arbejdsgruppen afgiver sine forslag til en nyorganisering af Nationalbiblioteket til direktøren 1. april 2012.

- 4 Det Kongelige Bibliotek i Danmark har siden 1927 haft dobbeltfunktioner som både Danmarks nationalbibliotek og universitetsbibliotek for Københavns Universitet; sidstnævnte er udbygget gennem omfattende fusioner med Universitetsbibliotekets 1. afdeling i 1990 og Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek (tidligere Universitetsbibliotekets 2. afdeling) i 2005 og samarbejdsaftalen med Universitetet i Københavns Universitets Biblioteks- og Informationsservice 2007, der også omfatter de øvrige fakultets- og institutbiblioteker samt de universitetsbiblioteker, der gennem universitetsfusionerne i Danmark i 2007 indgik i Københavns Universitet.
- 5 I mangel af en egentlig lov om Det Kongelige Bibliotek er den beskrivelse, der gives i finanslovens anmærkninger, den mest autoritative opgavebeskrivelse, der gælder for institutionen. Den uddybes i rammeaftalen, tidligere resultatkontrakten, med Kulturministeriet.
- 6 For Danmark skete det med inkorporering af internethosting i den nye pligtafleveringslov fra 2004 med virkning fra 1. juli 2005; til formålet har Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket dannet den fælles, digitale institution Netarkivet.dk, der varetager indsamling og bevaring af den enorme digitale internetbase; på hjemmesiden www.netarkivet.dk findes introduktion, FAQ, artikler og softwaren Netarchive Suite i open source; se også den i 2010 af

Det Kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket publicerede www.digitalbevaring.dk.

- 7 Se webadressen: > <http://netpreserve.org/about/index.php> <. I juli 2003 i Glasgow dannede 11 nationalbiblioteker, nemlig i Australien, Canada, Danmark, England (Storbritanien), Finland, Frankrig, Island, Italien (Firenze), Norge, Sverige, USA (The Library of Congress) og den private institution Internet Archive (USA) The International Internet Preservation Consortium ”i erkendelse af betydningen af internationalt samarbejde om bevaring indholdet af Internettet for kommende generationer” . Den oprindelige aftale havde gyldighed for 3 år, i hvilken periode medlemskab var begrænset til de oprindeligt underskrivende institutioner, men efterfølgende er organisationen åbnet for yderligere biblioteker, arkiver, museer og kulturarvsinstitutioner, der er involveret i webarkivering, i 2012 i alt 42, nu omfattende bl.a. nationalbibliotekerne i Holland, Kina, Korea, Israel, Japan, New Zealand, Polen, Singapore, Skotland, Spanien, Tjekkiet, Tyskland og Østrig, Det engelske Nationalarkiv, Columbia og Harvard Universitetsbibliotek m.fl. Konsortiets mål er:
 - To enable the collection, preservation and long-term access of a rich body of Internet content from around the world;
 - To foster the development and use of common tools, techniques and standards for the creation of international archives;
 - To be a strong international advocate for initiatives and legislation that encourage the collection, preservation and access to Internet content;
- To encourage and support libraries, archives, museums and cultural heritage institutions everywhere to address Internet content collecting and preservation.
- 8 Se webadressen: > <http://www.openplansfoundation.org/> <
- 9 Rammeaftale 2011-2014 af 7. oktober 2011, 6 ss., se webadressen: > http://www.kb.dk/export/sites/kb_da/kb/resultatkontrakt/rammeaftale_2011-2014/Rammeaftale_2011-2014.PDF <
- 10 Det Kongelige Bibliotek: Strategi 2011 – 2014. 2010, 15 ss., se webadressen: > <http://www.kb.dk/da/kb/resultatkontrakt/index.html> <
- 11 I 2012 er katalogiseringen af den omfattende samling på mere end 20.000 såkaldte nodesmåtryk fra det 20. århundrede, der ikke tidligere har været registreret, afsluttet, og således er alle samlinger i Det Kongelige Bibliotek som nationalt musikbibliotek digitalt katalogiseret.
- 12 Det gælder f.eks. British Library; det betyder ikke, at man ikke har eller modtager billeder, men de indgår som en del af andre materialekategorier, f.o.f. arkiver.
- 13 Tidligere former var kobberstik, men også tegninger indgår ofte i billedsamlinger. Det Kongelige Bibliotek har siden 1999 indsamlet ca. 200.000 bladtegninger, se herom Erland Kolding Nielsen: ”Indsamling af bladtegninger til Museet for Dansk Bladtegning i Kort- og Billedafdelingen”, Årsberetning 2009, [Det Kongelige Bibliotek: 2010], ss. 67-73.